

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

۷۷۸۶-۲۹۸۰-ISSN

زمان چاپ: ۱۴۰۲/۰۲/۲۰

شماره مجوز مجله: ۸۰۴۰۰

بررسی حقوق زندانی در حقوق موضوعه ایران

تورج همتی فارسانی^۱، فاطمه شهرانی کرانی^۲، افشین داود زاده^۳، عارف مرتضایی^۴

۱-دکتری فقه و مبانی حقوق، علمی و کاربردی فارسان

۲-کارشناسی حقوق، علمی و کاربردی فارسان

۳-کارشناسی حقوق، علمی و کاربردی فارسان

۴-کارشناسی حقوق، علمی و کاربردی فارسان

چکیده:

در روند بررسی مجازاتها، مجازات زندان مربوط به زمان آغاز مدنیت و فاصله گرفتن از توحش و انتقام های شخصی است. حال اینکه در ابتدا نیز زندان محیطی بسیار خشن و زندانیان فاقد هر گونه حقوقی بودند اما با گذر از مراحل مختلف تاریخی و گسترش نظریات مصلحان، علمای مذهبی و اندیشمندان علوم کیفری، حقوقی برای زندانی در نظر گرفته شد و بعدها، پس از بررسی نتیجه مجازات زندان و ابعاد منفی آن برای زندانی و اجتماع، رویکرد حذف و جایگزینی زندان در دستور کار دولتها قرار گرفت.

دیدگاههای مختلفی در مورد مجازات زندان برای مجرمان وجود دارند که برخی بر تایید این شیوه برای تادیب مجرمان صحنه می گذارند برخی هم معتقدند که زندان نه تنها باعث تادیب و کاهش جرم نمی شود بلکه باعث می شود که افراد زندانی در کنش متقابل با سایر زندانیان به روش های جدید ارتکاب جرم دست پیدا کنند و همینطور اینکه فضای زندان بر ارتکاب مجدد جرم به هنگام آزادی تاثیر زیادی دارد. به طور خلاصه می توان گفت زندان بخش مهمی از مجازات های در نظر گرفته شده برای جرایم مختلف را تشکیل می دهد، که پرداختن به آن از حیث حقوقی ضروری به نظر می رسد.

واژگان کلیدی: زندانی، حبس، حقوق، مجازات

مقدمه و بیان مساله:

ضرورت کاهش جمعیت کیفری زندان ها، به ویژه در دو دهه ی اخیر، چه در نظام کیفری داخلی و چه در سطح بین المللی توجه قضات، محافل علمی، مدیریت زندان ها و در نهایت دولت ها را به خود معطوف داشته است. فلسفه ی مجازات یکی از

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

۲۷۸۶-۲۹۸۰-ISSN

مسائل بحث برانگیز دنیای امروز است. در فلسفه ی مجازات از چرایی سخن گفته می شود نه چیستی، و به این دلیل است که از آن به مبنای مجازات یا اهداف مجازات نیز تعبیر می گردد.

مجازات دارای اهداف متعددی است از انتقام که یکی از اهداف مجازات در جوامع غیرمتمدن است گرفته تا بازدارندگی عمومی و عبرت آموزی دیگران و تحقق عدالت و ... می تواند از اهداف مجازات حبس باشد.

تردید نیست که تأسیس یک نظام کیفری کارآمد و عدالت گستر بدون توجه به سیاست کیفری روشنی که عدالت کیفری را در خود داشته باشد، میسر نخواهد بود و قطعاً ترسیم سیاست کیفری بدون نگاه عمیق به اهداف مجازات ها نیز موفقیت آمیز نبوده و نیست در این مسیر تطبیق قوانین هر کشوری با کشورهای موفق در این امر مسأله ای ضروری به نظر می رسد چرا که در مقایسه، کاستی ها مورد توجه قرار می گیرد و در رفع آنها تلاش هایی متناسب با خرد جمعی بشر صورت می پذیرد.

عموم نظریه پردازان حقوق کیفری در جهان بر این باورند که هنوز حبس بهترین نوع مجازاتی است که تاکنون بشر به وجود آن پی برده است و تا زمانی که نتوان کیفر مناسب تر از حبس معرفی کرد، باید در اصلاح زندان ها کوشید و با مقایسه ی قوانین حبس در میان ملت ها، این امر مطلوب تر و انسانی تر صورت می پذیرد چرا که آشکار و روشن است که بسیاری از زندانیان مجرم نبوده و به دلایل مختلفی اعم از استیصال و یا گمان به جرم در زندان ها نگهداری می شوند حال آن که مجرمین نیز انسان بوده و دارای حقوق مدنی می باشند.

از آن جا که زندان به مثابه ی اسان ترین نوع مجازات برای جرم های مختلف از دیدگاه منافع و هزینه هایی که برای جامعه دارد، پیوسته مورد توجه بوده بنابراین چنین مسأله ای این ضرورت را ایجاد می کند که مقایسه ی بین زندان های داخلی و قوانین آن با زندان های بین المللی و قوانین حاکم بر آن صورت پذیرد تا این امر موجبات اصلاحات هر چه بیشتر قوانین حاکم بر زندان ها و نظام ساختاری آن ها را فراهم سازد.

در این پژوهش برآنیم به بررسی حقوق زندانی در حقوق موضوعه ایران شویم

تعاریف واژگان:

تعریف لغوی حق : حق در لغت در معانی گوناگونی به کار رفته است برخی از این معانی به شرح زیر است: راستی، عدالت، ثابت و یقین که در آن جای تردید وانکار نباشد، شایسته و سزاوار، راستی در گفتار، مال، ملک و سلطنت، بهره و نصیب، امر صورت پذیرفته و انجام شده، دور اندیشی، مرگ، واقع، امتیاز، باری تعالی، قرآن، امر مقضی و انجام شده، اسلام، موجود، ثابت، الواجب الوجود، یقین بعد از شک، صلاحیت، قطعی، پابرجا، مصدر، کار حتمی و قطعی و واقع شدنی، نقیض باطل، گفتار حق و مطابق با واقع. روشن است از نظر لغت، معانی متعددی برای واژه ی حق به کار رفته است اما از میان معانی فوق، معانی مطابق با واقع بودن، سلطنت، ثبوت و همچنین ثابت، ظهور و نمود بیشتری دارد.^۱

اصطلاح فقهی

^۱ (رمضانی، علی، معنای حق در نگاه اندیشمندان اسلامی، فصلنامه معرفت اسلامی، ش ۱، ۱۳۹۰، ص ۹۱)

حق در اصطلاح فقهی و در کلام فقها دارای معانی ذیل است:

- ۱- شیخ انصاری در مکاسب «حق» را به توانایی و سلطنت فعلیه ای تعریف می کند که ق ائم به دو طرف «من له الحق» و «من علیه الحق» است که ممکن نیست که «من له الحق» و «من علیه الحق» شخص واحدی باشد به خلاف ملک که نسبت میان مالک و مملوک، نیازی به «من یملک علیه» ندارد.
- ۲- سید محمد کاظم یزدی در حاشیه ی بر مکاسب می نویسد: حق، مرتبه ی ضعیفی از ملک است بلکه نوعی از ملک و مالکیت است در مقابل آن حکم قرار دارد که مجرد رخصت و اجازه در انجام دادن یا انجام ندادن چیزی و یا حکم به بار کردن اثر بر فعلی یا ترک فعلی است.
- ۳- حق، به خودی خود سلطنت نیست بلکه سلطنت از آثار و لوازم آن است همچنان که سلطنت از لوازم و آثار ملک نیز می باشد حق اعتباری است که برای آن آثار مخصوصی است که از جمله ی این آثار، «سلطنت بر فسخ» معامله است آن جا که حق خیار موجود می باشد. ولی می توان گفت: حق در اصطلاحات فقهی اغلب به معنی سلطنت آمده است این معنی از آیه ی شریفه ی (اسراء: ۲۳) گرفته شده است. منظور از سلطنت در این آیه ی شریفه، سلطنت و امتیازی است که ولی دم، در قصاص از قاتل یا گرفتن دیه از او می تواند اعمال کند. و مانند آن حق خیار و حق شفعه و ... می باشد بنابراین وقتی فقها در ابواب مختلف فقهی از حق سخن می گویند حق به معنای سلطنت است. اشکال: باید گفت اگرچه حق در اصطلاح فقها در معانی سلطنت و ملک بکار رفته اند اما هر کدام از این معانی خالی از اشکال نیست زیرا اگر حق را به سلطنت تعریف کنیم حقوق محجورین که به واسطه ی اسباب حجر از تسلط بر حقوق خود و قدرت بر تصرف در آن ها محروم اند از تعریف خارج می شود و اگر آن را به ملک تعریف کنیم باز این تعریف نیز جامع نبوده و بعضی از افراد را در بر نمی گیرد. مانند حق تحجیر که اگر کسی احیای زمین موات را شروع کند در اطراف آن حصار بکش نسبت به آن حق اولویت پیدا می کند ولی بنا بر رأی مشهور فقها مالک نیست.

دیدگاه اسلام درباره ی حبس و مقایسه با حقوق بین الملل

در قوانین دوره ی هخامنشیان به پیروی از قانون حمورابی زندان جایگاهی در میان کیفرها نداشت مجازات های متداول در ایران آن روزگار به نقل از ویل دورانت شلاق زدن، داغ کردن، نقص عضو، بریدن دست، کندن چشم، تبعید و اعدام بوده است. مجازات های عصر ساسانی نیز اعدام، قطع عضو، نقص عضو، شلاق، تبعید و به ویژه جزای نقدی است ده هزار ضربه تازیانه قابل تبدیل به شصت هزار درهم بوده است و وجوه به دست آمده در خزانه ی معبدها ذخیره می شد بدین ترتیب باید معتقد بود که زندان در دوره پیش از اسلام به عنوان مجازات محکومان مر سوم نبوده است و «قلعه ی فراموشی» که برخی از آن به «باستیل» تعبیر کرده اند در عصر ساسانیان اغلب اختصاص به بزرگان و شاهزادگان داشته است که متهم به جرم خیانت دستگیر شده ولی شاه از اعدام آنان صرف نظر میکرده است. مجازات های این دوره اصولاً شدید بوده و از قاعده و از ضابطه مشخصی تبعیت نمی کرده است و مجازات زندان به ندرت اعمال می کرده است و علت آن اولاً وفور مجازات اعدام و ثانیاً عدم شناسایی زندان به عنوان محل مجازات بوده است.^۲

^۱ آشوری، همان ص ۱۲-۱۴

^۲ نوربها، رضا، زمینه حقوق جزای عمومی، تهران، نشر دادآفرین، ۱۳۹۲ ص ۹۹

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

۷۷۸۶-۲۹۸۰-ISSN

پیشگیری از جرم در اسلام اهمیت به سزایی دارد؛ تا آن جا که گفته شده است: «اسلام دین پیشگیری از جرم است» اسلام در همه ی زمینه های فردی، خانوادگی و اجتماعی به انجام اعمال یا ترک رفتارهایی دعوت کرده است که اگر با دقت ملاحظه شوند، روشن خواهد شد که همگی برای برچیدن اسباب وقوع جرم بیان شده اند و دعوت به تطهیر نفس و پای بندی به اخلاق حسنه، تحقیر و نکوهش رفتارهای زشت و مجرمانه، تشویق به ازدواج، دعوت به برقراری و بسط عدل و داد در میان مردم، امر به پرداخت صدقه به شکل واجب یا مستحب و ... همگی نشانگر جزئی از مسایل بسیاری اند که اسلام در جهت برپایی حیات اجتماعی سالم و به دور از انحراف به آن ها دعوت کرده و با قلعه مستحکم امر به معروف و نهی از منکر حمایت می کند.

در سیاست جنایی اسلام، پیشگیری از جرم و کژروی ها در انحصار حکومت نیست بلکه هر فرد مکلفی که نسبت به آن ها آگاهی یابد، وظیفه دارد که در حد توان خود نسبت به این امر اقدام کند زیرا «بقای جامعه و حفظ ارزش های انسانی، استقرار عدل و تضمین سعادت و آزادی مستلزم خروج از بی تفاوتی است یعنی از یک سو در گرو امر به معروف و از سوی دیگر در جلوگیری از پلیدی ها، فساد و منکران است»

پیش گیری از فساد مالی و فساد اقتصادی در میان کارگزاران حکومت و دولت مردان نیز در سیایت جنایی اسلام اهمیت ویژه ای داشته و بر نظارت و حساب رسی دقیق بر کارگزاران و مأموران حکومت و مسدود کردن راه های نفوذ فساد در میان آنان تأکید بسیار شده است.^۱ این موارد نمایانگر رویکرد پیش گیرانه ی سیاست جنایی اسلام و اهمیت پیش گیری از جرم در این دین حنیف است که خود بحث مفصلی را می طلبد.

در ایران نیز زندان به عنوان شیوه ی اصلی مجازات سه دوره ی زمانی را پشت سر نهاده است که عبارتند از:

الف- دوره ی قبل از اسلام ب- دوره ی ورود اسلام تا مشروطیت ج- از مشروطیت تا عصر حاضر

در قوانین کیفری اسلام ضمن اینکه برای جلوگیری از خلافتکاری ها و حمایت جامعه در مقابل شرارت افراد شرور از راه های دیگری استفاده شده به حکم ضرورت، عقوبت زندان نیز به عنوان کیفر ثانوی پذیرفته شده است. نگاهی به قرآن، سنت و احادیث و روایات نشان می دهد که اسلام مشروعیت زندان را پذیرفته است.

^۱ آل سعود، عبدالرحمن بن سعد، ۱۹۹۸، ۱۹۹۸، ۱۶۹

^۲ «قد افلح من زکاه و قد خاب من دساها» (شمس ۹-۱۰)

^۳ «ولا تعانو علی الائم و العدوان» (روم ۲۸) «ویل للمطففین» (مطففین/۱) «ان الله لا یحب الفساد» (بقره ۲۰۵)

^۴ وانحکوا الایامی منکم و الصالحین من عبادکم و امانکم ان یكونوا فقراء بغنهم الله من فضله و الله واسع علیم» (نور ۳۲)

^۵ «یا ایها الذین آمنوا کونوا قوامین بالقسط» (نساء ۱۳۵) «قل امر ربی بالقسط» (اعراف ۲۹)

^۶ «خذ من اموالهم صدقه نظهر برهم و تزکیونهم بها» (توبه/۱۰۳) «وانفقوا فی سبیل الله» (بقره ۱۹۵)

^۷ ر.ک به : نهج البلاغه، نامه ی شماره ی ۴۵: و من کتاب له (ع) الی عثمان بن حنیف الانصاری و هر عامله علی البصره» و نیز: نامه ی شماره ی ۵۳ «و من عهد له (ع) کتبه للاشتر النخعی لما ولا، علی المصر» (فقیهی، علی اصغر (مترجم) ۱۳۷۶ ص

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

۷۷۸۶-۲۹۸۰-ISSN

نکته ی قابل تأمل این است که پیامبر (ص) از به کار بردن الفاظی چون زندانی و مجرم که دارای بار ارزشی منفی بوده احتراز می جستند چرا که کاربرد این الفاظ موجب رواج و عادی جلوه دادن آنها در سطح جامعه می شود و از کلمه اسیر استفاده کرده که دارای بار منفی نمی باشد و شاید بر این اساس بوده که کسانی مدعی شده اند که در اسلام مجازات زندان بی سابقه بوده است.^۱

- حبس و زندان از دیدگاه قرآن

لفظ سجن و نیز کلمه ی حبس به معنای شایع آن ها در موارد فراوان در قرآن کریم وارد شده است. برای مثال واژه ی حبس به صورت فعل در سه مورد در سوره ی یوسف در آیات ۳۵، ۳۲ و ۲۵ آمده است و همچنین لفظ سجن به معنای اسم که محل حبس گفته می شود، در شش مورد در سوره ی مبارکه ی یوسف در آیات ۳۳، ۳۶، ۳۹، ۴۱، ۴۲ و ۱۰۰ به کار برده شده است.^۲

کسانیکه به مشروعیت حبس از نظر قرآن معتقدند به آیه ی ۳۳ از سوره ی مائده تمسک می جویند. در آن جا که می فرماید:

انما جزاء الذین بحاربون الله و رسوله و یسعون فی الارض فساداً ان یقتلوا و یصلبوا او تقطع ایدیهم و ارجلهم من خلاف او ینفقوا من الارض

و آنان می گویند: منظور از نفی در این آیه زندان کردن است و در این مورد امتناع آنها افزون بر روایات قابل اعتماد به این است که نفی کردن انسان از روی زمین به گونه ی حقیقی معمول نیست چون به این منظور به هر کجا فرستاده شدند همان جا نیز جز در زمین است پس منحصرأ باید معنای نفی کردن، حبس کردن باشد چون افراد در محبس نمی توانند مانند دیگر مردم، در تصرف آزاد باشند.

از نظر نویسندگان دلیل دوم بر مشروعیت حبس از دیدگاه قرآن کریم، آیه ی ۱۵ از سوره ی نساء است که می فرماید:

و اللاتی یتین الفاحشه من نسائکم فاستشهدوا علیهن اربعة مثکم فان شهدوا فامسکوهن فی البیوت حتی یتوفهن الموت او یجعل الله لهن سبیلاً

کلمه ی امساک را که در این آیه وارد شده است به حبس کردن تفسیر کرده اند.^۳

دلیل سوم بر مشروع بودن حبس از نظر قرآن کریم، آیه ی ۱۰۶ از سوره ی مائده است که می فرماید:

یا ایها الذین آمنوا شهاده بیئکم اذا حصر احدکم الموت حین الوصیه اثنان ذوا عدل منکم و اخران من غیرکم ان اتم ضربتم فی الارض فاصابتکم مصیبه تحبسونهما من بعد الصلوه...

^۱ میرمحمدی، ابوالفضل، زندان و زندانی از دیدگاه اسلام، ترجمه ی ناصر باقری بیدمندی ص ۶۰

^۲ نهاد دادرسی در اسلام، ص ۳۸۴

^۳ احکام زندان در اسلام، ص ۵۰

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

۷۷۸۶-۲۹۸۰-ISSN

در مورد معنای آیه ی بزرگان محققان گفته اند: شهادت در آیه ی مورد نظر به لفظ مصدر آمده است به معنای اسم فاعل است بدین معنا که تعداد گواهان زمان و صیت، هنگامی که نشانه هی مرگ از بیماری و غیره ظاهر می شود، دو نفر مسلمان عادل است که باید شاهد و صیت باشند و اگر در هنگام سفر، مرگ فرار رسد و مسلمانان جهت شهادت پیدا نشود دو نفر از نام مسلمانان به جای آن شاهد و صیت می شوند، که آن دو نفر نام مسلمان را باید پس از نماز عصر حبس نمایند (بنابر تصریح مفسران، عادت عرب به این بوده که پس از نماز عصر در مسجد اجتماع می کردند و به داوری می نشستند) تا آن ها به خدا قسم یاد کنند که شهادت در ست را به چیزی عوض نمی کنند، گرچه شهادت در ست به نفع خود و خویشان آنها بنا شده و شهادتی را که خداوند، ادای آن را بر آنان لازم کرده است هرگز کتمان نمی کنند که در غیر این صورت از گناهکاران خواهند بود.

از بیان شأن نزول و با توجه به معنای آیه ی کریمه معلوم می شود که در این جا فردی به جرمی متهم شده و اتهام از ناحیه ی ورثه ی میت بر گواهان ارد شده است و این نه از آن لحاظ است که آنان تنها شاهد بوده اند که از این جهت است که ورثه علیه آنها ادعایی کرده و آنان را به گناه اختلاس متهم نموده اند و این موضوع تأیید می کند که مراد از حبس که لفظ آن در آیه ی کریمه وارد شده، زندان احتیاطی است که بدین وسیله از پامال شدن حق جلوگیری می گردد و این معنی را بسیاری از مفسران آیه ی کریمه فهمیده اند از این طریق بازداشت احتیاطی در این گونه موارد تشریح شده است.^۱

فتاوی فقها:

در روایات و فتاوی فقیهان به مواردی تصریح شده است که آن موارد به شرح زیر می باشد.

- ۱- کسی که متهم به قتل شده است؛
- ۲- کسی که موی سر زنی را بتراشد؛
- ۳- کسی که به ناحق دستور قتل یک نفر را صادر کند که در این میان مباشر کشته می شود و دستور دهنده برای ابد زندانی می گردد؛
- ۴- بنده ای که به دستور مولایش کسی را بکشد که دستوردهنده قصاص می شود و بنده تا پایان عمرش زندانی می شود، چون در روایت بنده برای مولا به منزله ی شمشیر و تازیانه تلقی شده است؛
- ۵- کسی که قاتلی را پس از ثابت شدن جرم در محضر قاضی از دست صاحبان خود بگیرد و فرار دهد، که تا تسلیم قاتل به اولیای خون به زندانی می رود و در صورت عدم دسترسی به قاتل یا مرگ او باید تمام دیه را بپردازد؛
- ۶- کسی که انسانی را نگه دارد و دیگری او را بکشد تا لحظه ی مرگ در زندان می ماند ، و برخی از فقها گفته اند که هر سال هم باید پنجاه ضربه شلاق بخورد همان گونه که اگر کسی ناظر قتل باشد باید هر دو چشمش با میل گذاخته کور گردد؛
- ۷- کسی که بنده ی خود را پس از شکنجه دادن بکشد که باید پس از تحمل صد ضربه شلاق یک سال هم زندانی بشود سپس بهای بنده را می پردازد که یا میان فقرا تقسیم می شود و یا عاید بیت المال می گردد.
- ۸- زن حامله ای که چهار بار به زنا اقرار کند باید تا اجرای حد رجم که پس از وضع حمل خواهد بود زندانی شود؛
۱. کسی که با یکی از محاربش زنا کند باید به گردن او یک ضربه شمشیر زده شود چنانچه نمیرد باید تا پایان عمر زندانی شود؛

^۱ همان ص ۶۰

۲. مادری که هیچ گونه از عمل پلید زنا پروا نداشته باشد فرزندش می تواند او را حبس کند حتی در صورت لزوم به زنجیر هم ببندد؛
 ۳. دزدی که پس از ۲ بار دزدی دست راست و پای چپش بریده شده است هرگاه برای بار سوم دست دزدی بزند، برای همیشه زندانی می شود و چنانچه در زندان به دزدی بپردازد مجازاتش اعدام است؛
 ۴. زن مرتد که برای ابد به زندان انداخته می شود از نظر خوردنی و نوشیدنی در تنگنا قرار می گیرد به انجام خدمات سخت واداشته می شود در اوقات نماز مورد ضرب واقع می گردد، لباس خشن به او پوشانده می شود اگر شوهردار باشد از او جدا نگه داشته می شود باید عده ی طلاق نگه دارد و به هنگام توبه از زندان آزاد می شود؛
 ۵. کسی که از غیر حرز دزدی کند، که باید افزون بر تحمل کتک به زندان برود در صورتی که مفلس بودنش ثابت شد، راهش بازگذاشته می شود؛
 ۶. بدهکاری که با وجود دارا بودن از پرداخت بدهی سر باز می زند، باید تا پرداخت بدهی به زندان برود؛
 ۷. کسی که به غصب مال پرداخته است؛
 ۸. کسی که مال یتیم را خورده است؛
 ۹. کسی که به امانت خیانت کرده است؛
 ۱۰. عالمانی که به فسق و فجور مشغول می شوند؛
 ۱۱. کسی که بدون داشتن اهلیت به طبابت می پردازند؛
 ۱۲. کلاهبرداری که بدون تنخواه لازم از مردم وام می گیرد؛
 ۱۳. شاهد دروغگو که پس از برگرداندن در محله ی خودش و شناسایی او به مردم چند روزی به زندان افکنده می شود؛
 ۱۴. کسی که با زنش ایلاء کرده است که پس از گذشتن چهار ماه یا با پرداخت کفاره به سوی زنش برگردد یا او را طلاق دهد در صورت نکول زندانی می شود تا یکی از آن دو را اختیار کند؛
 ۱۵. کسی که علیه او اقامه ی بینه شده است ولی عدالت بینه بر حاکم ثابت نشده است که با درخواست مدعی حاکم می تواند تا ثابت شدن عدالت بینه، او را زندانی کند؛
 ۱۶. کسی که علیه او ادعایی شده است او در دادن جواب عناد می ورزد و سکوت می کند زندانی می شود تا برای جواب دادن اعلام آمادگی کند؛
 ۱۷. کفیل که تا حاضر شدن مکفول زندانی می شود؛
 ۱۸. کسی که برای منع او از منکرات جز حبس کردن راه دیگری وجود نداشته باشد.^۱
- در مقابل عده ای حبس را جز در موارد منصوص جایز نمی داند، آقای صافی در کتاب «التعزیر» بیان می دارد که «هیچ شبهه ای در جایز بودن تعزیر با زدن کمتر از حد نیست، و در این مورد هیچ اختلافی وجود ندارد و روایت و اجماع بر آن دلالت می کند اما مجازات به غیر از شلاق مثل حبس و گرفتن مال و جرح، به اقتضای اصل، عدم جواز است» منظور از اصل، استصحاب حرمت حبس است و احترام مال غیر و عدم جایز بودن گرفتن مال از دیگری بدون رضایت وی است.^۲

^۱ احکام زندان در اسلام، ص ۸

^۲ صافی، لطف الله، التعزیر، موسسه النشر الاسلامی

حبس به عنوان مجازات بر ارتکاب حرام یا ترک واجب به طور مطلق و در غیر موارد منصوص، اصل همانطور که گذشت عدم جواز حبس است و شیخ کلینی از علی بن ابراهیم از ابی عمیر از عبدالرحمان بن الحجاج از امیرالمومنین روایت می کند. حبس را در سه مورد می بینیم: مردی که مال یتیم را بخورد یا غضب کند یا مردی که امانت به او بدهند و امانت را برنگرداند.^۱

البته حصر یاد شده صحیح نیست زیرا موارد متعددی برای حبس در نص وارد شده است

حقوق زندانیان در خصوص پذیرش، تغذیه و درمان

مبحث اول: حقوق و وظایف زندانیان

اولین قانونی که در مورد طرز پذیرش زندانیان وارد شده است و با قوانین بین المللی تا حدودی یکسان است ماده ۷ نظام نامه مصوب ۱۳۰۷ است در این ماده چنین آمده است:

«پذیرش زندانی از زمانی آغاز می گردد که بازداشتی یا محکوم به موجب برگ رسمی به امضاء و مهر مقام صلاحیتدار صادر کننده قرار یا حکم، متضمن مشخصات کامل متهم یا محکوم شهرت، نام، نام پدر، سن، شماره شناسنامه، شغل، نوع جرم و اتهام یا محکومیت، نوع و میزان مجازات، شماره قرار یا حکم، تاریخ شروع بازداشت و وسیله مأمور شناخته شده قبلی که باید کارت شناسایی رسمی ملصق به عکس خود ارائه دهد به بازداشتگاه یا زندان تحویل گردد»

بند اول: انگشت نگاری، عکس و ثبت دفتر کل

ورود و خروج زندانی به زندان مستلزم قوانین و ضوابط مربوطه است و این امر باید با نظم و انضباط باشد، همچنین ورود و خروج اشخاص به عنوان زندانی باید در دفتر مخصوص ثبت گردد. ثبت هویت زندانی به منظور جلوگیری از بازداشت های خودسرانه است و از هر زندانی به محض معرفی به اداره ی زندان، در قسمت تشخیص هویت، انگشت نگاری و عکاسی به عمل می آید و زندانی در قسمتی به نام مرکز پذیرش و تشخیص، تحت نظر متخصصان برای شناخت شخصیت وی ثبت و ضبط می گردد و طبقه بندی می شود.

ما در این گفتار به توضیح قوانین ایران در مقایسه ی آن با قوانین بین المللی در خصوص: پذیرش و تشخیص، انگشت نگاری، عکس و ثبت مشخصات در دفتر کل می پردازیم.

بند دوم: پذیرش و تشخیص

مرکز پذیرش و تشخیص به منزله یک واحد زندان، محلی بود برای شناخت شخصیت محکومان که در تهران و مراکز استان ها تشکیل می شود و این مراکز در تهران زیر نظر اداره ی زندان ها و در مراکز استان ها زیر نظر رئیس زندان آن استان انجام وظیفه می نماید. در صورت لزوم مرکز پذیرش و تشخیص دارای دو قسمت جداگانه می باشد که یک قسمت آن به مردان و قسمت دیگر به زنان اختصاص خواهد یافت.^۲

^۱ همان ص ۵۲

^۲ ماده ی ۳۲ آیین نامه ی مصوب ۵۴

محکومین حداکثر دو ماه در مرکز پذیرش و تشخیص به وسیله ی متخصصان علمی، تربیتی و حرفه ای تحت آزمایش های مختلف پزشکی، روان پزشکی، روان شناسی و جامعه شناسی قرار گرفته و استعداد و میزان معلومات و اطلاعات علمی و حرفه ای آنان از جهت شناخت شخصیت بررسی و تعیین می گردد.

مددکار اجتماعی در مورد سوابق زندگی محکوم تحقیقات مورد نظر را به انجام می رساند و گزارش کامل از گذشته ی محکوم از بدو طفولیت تا زمان تنظیم گزارش در محیط های مختلف خانوادگی، تحصیلی، حرفه ای، محلی و نظایر آن تهیه می نماید و در خصوص موارد مورد نظر اظهار نظر می نماید. در انقضای مدت اقامت محکوم در مرکز پذیرش و تشخیص کلیه ی گزارش های متخصصان در پرونده ی شخصیت محکوم متمرکز می شود تا در شورای طبقه بندی مطرح شود. آیین نامه ی سال ۱۳۶۱ در این مورد بیان داشته بود که:

«قسمت پذیرش و تشخیص به منظور شناخت شخصیت زندانیان و طبقه بندی آن ها تشکیل می گردد. طبق تشخیص شورای سرپرستی زندان ها تحت نظر رئیس زندان یا معاون او قسمت پذیرش و تشکیل می گردد و رئیس زندان را مکلف نموده که برای هر زندانی پرونده ی شناخت شخصیت تشکیل دهد»
آیین نامه ی سال ۶۱ متخصصان مذهبی و این که طبق موازین اسلامی در زندگی محکوم تحقیق به عمل آید را اضافه نموده بود.

پس از آن آیین نامه های در سال ۶۸ طرح گردید که در ماده ی ۱۸ این آیین نامه آمده بود؛ در هر زندان قسمتی به نام تشخیص به منظور شناخت شخصیت زندانیان و طبقه بندی آن ها با استفاده از خدمات کارشناسان متخصص تشکیل می گردد و در ماده ی ۲۱ بیان داشته که شورای طبقه بندی هفته ای یک بار به ریاست رئیس زندان و عضویت مسئولان فرهنگی، انتظامی و قضایی زندان و در صورت لزوم کارشناسان موضوع ماده ی ۱۹ تشکیل می گردد در آیین نامه های سال های ۷۲ و ۸۰ تغییر خاصی ایجاد نشده است.

ماده ی ۴۹ مقررات عمومی زندان ها می گوید: «از هر محکوم به محض ورود در قسمت پذیرش و تشخیص توسط مأموران نیروی انتظامی انگشت نگاری و عکاسی به عمل آید و پس از تنظیم دو برگ انگشت نگاری (یک برگ برای زندان و یک برگ برای ارسال به مراکز اسناد قانونی) برای تعیین پیشینه با ذکر شماره ی عکس محکوم به انضمام مدارک رسمی نسبت به تحویل زندانی اقدام می گردد و افزون بر شماره کلاسه ی دفاتر ثبت کل و ثبت قرارها و محکومیت ذکر شماره عکس نیز در کلیه ی مکاتبه های مربوط بازداشتی ها و محکومان الزامی است.

تبصره ۱- هر محکوم یا متهم مکلف است هنگام ورود مشخصات صحیح و کامل، کدپستی و کد ملی خود را به واحد پذیرش اعلام نماید و در صورت ارایه ی مشخصات غلط، بنابر مقررات این آیین نامه تنبیه انضباطی خواهد شد مسئولان زندان ها یا مراکز حرفه آموزی و اشتغال مکلف اند پس از احراز هویت واقعی مراتب را به مراجع قضایی مربوط اعلام نمایند.

تبصره ۲- محکوم یا متهم هنگام ورود باید دست کم یک نفر را معرفی نماید که در صورت بروز هرگونه اتفاقی برای وی در اسرع وقت به فرد یاد شده اطلاع داده شود.

بند سوم: شورای طبقه بندی

مرکز پذیرش و تشخیص دارای شورایی به نام «شورای طبقه بندی» است که بر اساس نظریه های متخصصان به تفکیک و طبقه بندی زندانیان، تعیین و تغییر نوع زندان و انتقال زندانی اتخاذ تصمیم می نماید.

^۱ ماده ی ۳۲ آیین نامه های مصوب ۵۴

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

۷۷۸۶-۲۹۸۰-ISSN

رئیس هر بازداشت گاه از تاریخ وصول حکم محکومیت قطعی زندانی، موظف اند گزارش متضمن نظریه ی پزشک مددکار اجتماعی زندان و رونوشت حکم قطعی دادگاه با اظهارنظر خود نسبت به رفتار محکوم در مدت بازداشت به مرکز پذیرش و تشخیص که بازداشتگاه در حوزه ی آن قرار دارد ارسال نماید تا در شورای طبقه بندی نسبت به آن اتخاذ تصمیم نمایند. شورای طبقه بندی هفته ای یک بار به ریاست دادیار ناظر زندان و با شرکت رئیس مرکز پذیرش و تشخیص و معاون انتظامی او، نیز کار شنا سان تشکیل می شود. و در مورد محکومان دادگاه های نظامی حضور نماینده ی دادستان ارتش در جلسه ی شورای طبقه بندی ضروری بود.

شورای طبقه بندی پس از وصول گزارش رئیس بازداشتگاه نسبت به اعزام محکوم به مرکز پذیرش و تشخیص، دستور لازم صادر می نماید محکومان حسب سابقه، سن، جنسیت، نوع جرم، مدت مجازات، وضع جسمانی و روانی و چگونگی شخصیت به تشخیص شورای طبقه بندی به زندان ها یا موسسات صنعتی و کشاورزی اعزام می گردند.

زنان به طور کلی و جوانان بین ۱۸ تا ۲۵ سال به طور جداگانه در زندان ها نگهداری می گردند در مورد محکومانی نیز که مدت محکومیت آنان کمتر از یک سال است و مجرمان اتفاقی و ان دسته از محکومان که پیشاپیش در مرکز پذیرش و تشخیص سابقه ی اقامت دارند چنانچه شورای طبقه بندی با توجه به گزارش و مدارک مربوط، اعزام محکوم را به مرکز تشخیص ضروری نداند در این حالت نوع زندان و نحوه ی به کارگماردن محکوم را تعیین می نماید.

در کلیه ی موارد ذکر شده شورای طبقه بندی پرونده ی شخصیت زندانی را مورد بررسی قرار داده و سپس رئیس شورا پس از تبادل نظر با اعضا نسبت به اعزام محکوم به یکی از زندان ها و نوع کاری که به آن گمارده می شود اتخاذ تصمیم می نماید. در مورد محکومان دادگاه نظامی طبق نظر نماینده دادستان ارتش رفتار خواهد شد در صورت ضرورت و پیش آمد امر فوق العاده که محتاج به اتخاذ تصمیم فوری از طرف شورای طبقه بندی باشد به تقاضای رئیس مرکز پذیرش و تشخیص با دادیار ناظر زندان یا رئیس زندان مربوطه شورای طبقه بندی در وقت مقرر تشکیل می شود.

ماده ی ۱۹ آیین نامه مصوب ۶۱ زندان ها، شورای طبقه بندی را این گونه تعریف کرده است: «قسمت پذیرش و تشخیص دارای شورایی است به نام شورای طبقه بندی زندانیان که در خصوص تعیین و تغییر نوع زندان، اشتغال یا عدم اشتغال به کار زندانیان و نحوه آن، همچنین انتقال آنان از زندانی به زندان دیگر و موارد دیگر طبق مقررات این آیین نامه اتخاذ تصمیم می نمایند. ماده ی ۳۲ آیین نامه ی مصوب ۶۱ تشکیل شورا در صورت پیش آمد امر فوق العاده را به تقاضای رئیس زندان موکول کرده است»

آیین نامه ی مصوب ۱۳۶۸ در تعریف شورای طبقه بندی اظهارنظر در زمینه ی زندانیان حائز شرایط عفو و آزادی مشروط را اضافه کرده است و بیان کرده است که شورای طبقه بندی به ریاست رئیس زندان و عضویت مسئولان فرهنگی انتظامی و قضایی زندان و در صورت لزوم کارشناسان متخصص تشکیل می گردد و انتقال زندانی مختلف به سلول انفرادی بیش از سه روز، اشتغال زندانی در کارگاه های خارج از محوطه زندان، اعطای مرخصی به زندانی، پیشنهاد عفو یا تخفیف مجازات به ریاست دیوان عالی کشور و پیشنهاد آزادی مشروط به مرجع قضایی مربوط تنها به تقاضای رئیس زندان و با موافقت دادسرای محل مربوطه خواهد بود و سن جوانان از ۲۵ سال به ۲۰ برای نگهداری به طور جداگانه تقلیل داده است. در آیین نامه های سال ۷۲ و ۸۰ تغییر خاصی ایجاد نشده است.^۱

^۱ تاریخ تحولات زندان، همان ص ۱۴۵-۱۴۴

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

۷۷۸۶-۲۹۸۰-ISSN

بند چهارم: انگشت نگاری، عکاسی و ثبت مشخصات در دفاتر کل

در حقوق بین الملل قاعده ی ۷ RMT^۱ در مورد ثبت مشخصات زندانی است بنابراین ماده: در تمامی مکان هایی که افراد زندانی هستند، باید یک دفتر ثبت، به طور صحافی و کلاسه بندی شده، وجود داشته باشد و درباره ی هر زندانی موارد زیر در آن درج گردد:

الف) هویت زندانی؛

ب) دلایل زندانی شدن و یا مرجع ذیصلاحی که این تصمیم را گرفته؛

ج) روز و ساعت پذیرش وی در زندان و تاریخ خروج او

هیچکس بدون حکم معتبر نباید به عنوان زندانی در یک زندان پذیرفته شود و جزئیات حکم باید پیشاپیش در دفتر ثبت درج شده باشد.

ماده ی ۷ را با استفاده از تمهیدات مواد ۹ و ۱۰ بیانیه ی جهانی حقوق بر باید تفسیر کرد طبق این دو ماده هر نوع بازداشت خودسرانه ممنوع است.

مواد ۹ و ۱۰ اعلام می کنند که:

ماده ۹: هیچ کس نباید به طور خودسرانه بازداشت، زندانی یا تبعید شود.

ماده ی ۱۰: هر کسی از این حق برخوردار است که شکایت علیه او به طور عادلانه و علنی توسط یک دادگاه مستقل و بی طرف مورد رسیدگی قرار گیرد و دادگاه نیز یا طبق حقوق و وظایف خود و یا بر اساس اتهاماتی که به او وارد شده، تصمیم نهایی را اتخاذ خواهد کرد.

میثاق بین المللی حقوق مدنی و سیاسی در بند ۱-۹ خود پیش بینی می کند: «هر فرد از حق آزادی و امنیت برخوردار است هیچ کس نباید به طور خود سرانه بازداشت و زندانی شود هیچ کس نباید از آزادی محروم شود، مگر بر اساس دلایل و مطابق آیین دادرسی پیش بینی شده در قانون»

ماده ی ۵۰ قوانین عمومی زندان ها در اصلاحی ۱۳۸۴/۱۱/۱۷ می گوید: «در زندان ها و مراکز حرفه آموزی و اشتغال باید دفاتر ثبت کل حاوی نکات زیر، صفحه بندی و به امضا و مهر رئیس زندان رسیده و مشخصات محکوم و متهم به محض ورود و پیش از تحویل او به زندان به شرح زیر در آن ثبت شود. ذکر هویت کامل محکوم شامل: نام و نام خانوادگی کنونی و پیشین، نام مستعار، لقب، نام پدر و مادرو، وضعیت شرايط و ویژگی های خانوادگی، جنسیت، مذهب، تابعیت، شغل، سن، وضعیت تأهل، میزان سواد، پیشینه ی کیفری، شماره عکس، علایم مخصوص بدنی، نوع اتهام یا محکومیت، تاریخ شروع بازداشت، تاریخ آزادی از زندان، شماره ی قرار یا حکم، مرجع صدور قرار یا حکم، نشانی دائم، شماره تلفن و شماره و محل صدور شناسنامه. صحت انطباق مشخصات یاد شده با محکوم معرفی شده باید در زیر معرفی نامه به و سیله ی مأمور و آورنده ی نامه ی محکوم یا متهم تأیید و پس از ثبت مراتب در دفتر ثبت کل صحت آن به امضای محکوم معرفی شده در ستون آخر دفتر یاد شده گواهی می شود.

بند پنجم: انگشت نگاری و عکاسی

از هر زندانی به محض معرفی به اداره ی زندان تحت مراقبت مأمورانی که او را به زندان آورده اند در قسمت تشخیص هویت انگشت نگاری و عکاسی می شود و پس از تنظیم دو برگ انگشت نگاری حاکی از تعیین پیشینه، با ذکر شماره ی عکس

^۱ Regle of minimum treatment

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

۷۷۸۶-۲۹۸۰-ISSN

زندانی به انضمام مدرک رسمی بازداشت به دفتر زندان تسلیم می گردد. ذکر شماره ی عکس در کلیه ی مکاتبات مربوط به بازداشتی ها و محکومان اضافه بر شماره ی کلاسه دفاتر ثبت کل و ثبت قرارها و محکومیت ها اجباری است.^۱

کلیه ی پرونده های زندانیان اعم از بازداشتی یا محکوم بایستی ملصق به عکس و حاوی برگ انگشت نگاری و شرح حال و خلاصه ی پیشینه ی شخصی، خانوادگی، اجتماعی و کیفری آن ها به امضای مدیر بازگانی زندان باشد.^۲

برای هر زندانی باید کارت شناسایی ملصق به عکس شامل مشخصات کامل او تهیه در هرگونه نقل و انتقالی به عنوان معرف و مبین احوال شخصی زندانی مورد استناد و استفاده لازم قرار گیرد. ماده ی ۵۳ مصوب ۱۶۱ نگشت نگاری و عکس برداری را برعهده اداره ی بایگانی و تشخیص کیفری قرار داده است ماده ی ۱۱۸ در آیین نامه های مصوب ۷۲ در مواد ۵۷ و ۴۵ ماده ی ۳ مصوب ۱۳۶۸ (یک برگ برای زندان و یک برگ برای ارسال به مراکز اسناد قانونی) اضافه شده است و در تبصره ی آن ذکر شده که هر زندانی مکلف است هنگام ورود به زندان مشخصات صحیح و کامل خود را اعلام و در صورت دادن مشخصات غلط طبق مقررات این آیین نامه تنبیه انضباطی خواهد شد.

آیین نامه ی سال ۸۰ انگشت نگاری را برعهده مرکز پذیرش تشخیص قرار داده است.

بند ششم: ثبت مشخصات در دفاتر:

در نظامنامه ی سال ۱۳۰۷ و در ماده ی ۶ آن؛ ثبت مشخصات در دفتر را بیان کرده، می گفت تمام صفحات یاد شده باید از طرف رئیس محبس نظمی امضا گردد.

ماده ی ۱۱۳ آیین نامه ی مصوب ۵۴ بیان می داشت که در زندان ها باید دفاتر ثبت کل حاوی نکات زیر صفحه بدی و به امضاء و مهر رئیس زندان رسیده و مشخصات زندانی به محض ورود و پیش از تحویل او به داخل زندان به شرح زیر در آن ثبت شود:

- ذکر هویت کامل بازداشتی یا حکوم، شهرت، نام، نام پدر، نام مستعار، وضع خانوادگی، جنسیت، مذهب، شغل، سن، میزان سواد، پیشینه ی کیفری، شماره ی عکس، و علایم مخصوص بدنی، تابعیت
- نوع جرم (اتهام یا محکومیت)؛
- نوع مجازات یا قرار؛
- مدت محکومیت؛
- تاریخ شروع بازداشت، تاریخ آزادی از زندان؛
- شماره ی قرار یا حکم یا نامه ی رسیده؛
- مرجع صدور قرار یا حکم یا نامه ی رسیده،

صحت انطباق مشخصات ذکر شده با زندانی معرفی شده باید در زیر نامه ی رسیده به امضای آورنده ی نامه و خود زندانی تأیید و پس از ثبت مراتب در دفتر ثبت کل، صحت آن به امضای زندانی معرفی شده در ستون آخر دفتر یاد شده گواهی شود.

^۱ ماده ی ۱۰۹ آیین نامه ی زندان ها مصوب ۵

^۲ ماده ۲۱۷ آیین نامه ی زندان ها مصوب ۵۴

پس از ثبت مشخصات کامل زندانی در دفتر (ثبت کل و ثبت قرارها و احکام و دفتر اسمس و نماینده) بری هر زندانی به ترتیب شماره ی دائمی عکس بدل پرونده تشکیل می شود، شماره ی مکاتبات اداری درباره ی زندانی به این شرح خواهد بود.

بازداشتی ها - (شماره ی عکس، شماره ردیف بزه مورد اتهام، شماره ی مربوط به نوع بزه مورد اتهام، شماره ی ترتیب دفتر ثبت کل، علامت ممیزه ی زندان) و بایگانی پرونده ها به ترتیب شماره های مربوط به عکس دائمی زندانیان انجام می شود. ماده ی ۵۲ مصوب ۶۱، ثبت مشخصات را در دفاتر کل را به اداره ی تقویم و اجرای احکام واگذار کرده بود تهیه و نگهداری دفاتر آزادی و ثبت احکام تعلیقی و ثبت نام محکومان به جزای نقدی و مشمولان عفو و آزادی مشروط، و اقدامات تأمینی و تربیتی به طور کلی نظارت در حسن اجرای احکام و آزادی به موقع زندانیان از وظایف اداره ی تقویم و اجرای احکام می باشد.

ماده ۴ آیین نامه ی مصوب ۱۳۶۸ در ماده ی ۴ ثبت در دفاتر کل را بیان می داشت؛ نشانی دایم، شماره ی تلفن، شماره و محل صدور شناسنامه به ماده ی ۱۱۳ آیین نامه ی مصوب ۵۴ اضافه شده است.

در آیین نامه ی سال ۷۲ در ماده ی ۵۸ و در آیین نامه ی سال ۸۰ در ماده ی ۴۶ ثبت در دفاتر کل را همانند ماده ی ۴ مصوب ۱۳۶۸ بیان کرده است.

مبحث دوم: قوانین و حقوق زندانیان در خصوص تغذیه، بهداشت و درمان

زندانی اگرچه باید دارای شرایطی باشد که موجبات تنبه فرد زندانی را فراهم سازد اما شرایط نامساعد حس تجاوز به حیثیت زندانی است در حقوق بین المللی جز و تنبه های خشن، ناعادلانه و مضر برای سلامتی و زندگی فرد محکوم است حفظ عزت نفس، زندانی و سلامت جسم و روح زندانی که عوامل مختلفی از قبیل: غذا، بهداشت، درمان و ... را می طلبد و وظیفه ی زندان است و قوانین مربوطه چه در نظام بین المللی و چه در نظام کیفری ایران موید این مسأله بوده است.

زندانی هنگام ورود به زندان، در حضور افسرنگهبان و زندانی و مسئول انبار و سایل زندانی صورت جلسه و به انبار تحویل داده می شود شرایط زدگی در یک زندان تأثیر سرنوشت سازی بر حفظ عزت نفس و حیثیت زندانیان دارد و سلامت جسمانی و روانی زندانی به عوامل مختلفی بستگی دارد: غذای زندانی در کجا مصرف می شود و محتوی غذا چیست؟ در یک فاصله ی زمانی مشخص وی چند بار می تواند استحمام کند؟ زندانی چه لباس هایی می تواند بپوشد؟

مهمترین قوانین که در زمینه ی حقوق بشر نگاشته شده اند همگی بر حق احترام به شأن انسانی تأکید کرده اند. بیانیه ی جهانی حقوق بشر، این حق را در صدر بند نخست خود قرار داده است ماده ی ۱۰ میثاق بین المللی حقوق مدنی و سیاسی اعلام می کند: «با هر انسانی که از آزادی محروم شده باید طبق شئون انسان یو با احترام به حیثیت برآمده از شخصیت انسانی او رفتار شود»^۱

در این مبحث به قوانینی اشاره می گردد که نیازهای اولیه ی زندانیان را دربردارد.

^۱ سازمان اصطلاحات جزایی بین المللی، رویه ی عملی در زندان، مترجم رضا علی اکبریپور، انتشارات راه تربیت ۱۳۹۳.

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

۷۷۸۶-۲۹۸۰-ISSN

بند اول: تحویل لوازم شخصی

هر زندانی اعم از محکوم یا بازداشتی، ممکن است در زمان تحویل به زندان دارای وسایل شخصی خاصی از قبیل پول، مدارک شناسایی، دسته پک و یا سایر اسناد بانکی و غیره باشد بنابراین زندان مکلف است تا زمان آزادی فرد این وسایل را صورت کرده و تحویل و نگهداری کند.

در آیین نامه ی مصوب ۴۷ مقرر شده است که هنگام ورود زندانی به زندان در حضور افسر نگهبان و زندانی و مسئولو انبار زندان بایستی جزئیات و مشخصات کامل اشیاء و لوازم و مل بوس شخصی زندانی و اسناد از قبیل پول خارجی، چک دفترچه و سایر اسناد بانکی - دفترچه انجام خدمت زیرپرچم، گواهی نامه رانندگی و کارت شناسایی و نظایر آن با تعیین ارزش اسناد بهادار در سه برگ صورت جلسه شده و در دفاتر نگهبانی و انبار ثبت گردد. ملبوس زندانی پس از ضدعفونی شدن به انضمام اشیاء و اسناد ولوازم دیگر او در کیسه ی مخصوص لفاف شده شماره ی کیسه در برگ صورت مجلس تنظیمی قید گردد یک نسخه از آن به زندانی، نسخه ی دوم به انبار و نسخه ی سوم در پرونده ی زندانی بایگانی شود.

هر زندانی می تواند در اسرع وقت به یکی از نزدیکان مورد اعتماد خود که در زندان حضور یافته نسبت به تحویل اشیاء و لوازم و ملبوس او با حضور زندانی اقدام نماید در هر نوبت صورت مجلس تحویل و تحویل بایستی در دفاتر نگهبانی و انبار ثبت درج گردد. هر زندانی می تواند اشیاء و لوازم و ملبوس خود را پس از بسته بندی و لاک و مهر و تنظیم صورت مجلس به یکی از بستگان خویش ارسال دارد، کرایه ی حمل به عهده ی زندانی خواهد بود.

هنگام انتقال زندانی از هر زندانی به زندان دیگر باید بنابر تشریفات یاد شده باشد»^۱

در آیین نامه ی سال ۵۴ در بند ۴ ماده ی ۷۲ جزء وظایف افسر نگهبان راجع به تحویل لوازم شخصی زندانی به شرحی که پیشاپیش آمد ذکر شده است. در آیین نامه ی سال ۶۸ در ماده ی ۱۰ و آیین نامه ی سال ۷۲ در مواد ۶۴ تا ۶۷ و آیین نامه ی سال ۸۰ از ماده ی ۵۳ تا ۵۶ به تحویل و تحول لوازم شخصی زندانی اختصاص داده شده است.

بند دوم: تغذیه ی زندانیان

مسأله ی تغذیه ی زندانیان یکی از مهمترین مسایل حبس بوده و در این خصوص دیدگاه های مختلفی در حقوق بین الملل و آیین نامه های داخلی به چشم می خورد و قوانین بسیاری در این زمینه به تصویب رسیده است که در این گفتار به ذکر آن در دو دیدگاه کیفری بین المللی و داخلی می پردازیم.

الف) تغذیه ی زندانیان از دیدگاه قواعد بین المللی

«قاعده ی ۲۰ (RTM) به تغذیه ی «قواعد حداقل برای رفتار با زندانیان» زندانی اختصاص داده شده است: هر زندانی باید در ساعاتی که غذا خوردن معمول است غذایی با کیفیت خوب که با طرز مناسب تهیه و سرو می شود از اداره ی زندان دریافت نماید این غذا باید از ارزش غذایی کافی برای حفظ سلامتی و نیروی بدنی زندانیان برخوردار باشد.

هر کس که در امور زندان ها تخصص دارد به راحتی خواهد پذیرفت که شکایت زندانیان درباره ی کیفیت و یا کمیت غذا یکی از رایج ترین نوع شکایت ها آن است که غذای توزیع شده در بخش های مختلف زندان به طور مداوم و یا گاه به گاه خورده یا چشیده شود. افزون بر کیفیت و کمیت غذای ارائه شده مسئولان باید به مکان و زمان غذا خوردن و نیز دفعات توزیع غذا در روز توجه نشان دهند اگر غذا به جای سالن غذا خوری در سلول توزیع می شود، مقدمات باید دقت کنند که زندانی به هنگام خوردن از محدوده ی توالت ها که بوی نامطبوع و تهوع آوری از آن برمی خیزد دور باشد.

قاعده ی ۷۸ نیز به غذای زندانیان مربوط می باشد این بند به مشکلات اجرایی اشاره دارد.

^۱ حقوق زندانیان و علم زندان ها ص ۱۸۲

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

۷۷۸۶-۲۹۸۰-ISSN

قاعده ی ۷۸: در چارپوبی که مطابق با حفظ نظم در زندان است متهمان می توانند در صورت تمایل به هزینه ی خود غذا بخورند و مواد غذایی را توسط اداره ی زندان یا دوستان و خانواده ی خود از بیرون تهیه کنند در غیر این صورت اداره ی زندان موظف به تأمین غذای آنان است .

هر زندانی باید از مکان تهیه ی آب به هنگام تشنگی برخوردار باشد.

آب آشامیدنی باید در هر موقع از روز و شب در اختیار زندانیان باشد برای سلول هایی که مجهز به شیر آب آشامیدنی نیستند، اداره ی زندان باید نظام جایگزینی را پیش بینی بکند که به وسیله ی آن، آب به طور مداوم در اختیار زندانیان قرار بگیرد مثلاً می توان آب را در ظروف یا بطری ها به زندانیان داده به شرطی که آب همچنان آشامیدنی باقی بماند^۱

ب) تغذیه ی زندان در آیین نامه های داخلی ایران

تاریخ تحولات زندان در ایران نشان می دهد که در سده ی اخیر وضعیت تغذیه و نگهداری زندانیان بسیار اسف بار و غیر انسانی بوده است. «در ایران تا پیش از سال ۱۳۰۷ مردم را در زندان هایی به نام «دوستافخانه» می انداختند. این سیاه چال ها سوراخ های تاریکی بد که مردم را در آن می انداختند و این سیاه چال ها روزه هایی به خارج داشت که اشخاص به طور ارفاقی نان و بعضی اوقات آجیل و میوه جات خشک به داخل سیاه چال می ریختند تا با صدقه رفع بلا کنند»^۲

پس از نخستین جنگ بین المللی یک نفر سوئدی به نام «وستاهل» مأمور شد که به وضع پلیس رسیدگی کرده سر و صورتی بدهد. نخستین کار برداشتن زنجیر از پای زندانیان بود و دومین هدف او اجرای آیین نامه ای بود که خودش تنظیم کرده بود و مطابق آن آیین نامه، صبحانه، ناهار و شام، زندانیان و ساعات بیداری و خواب آن ها مرتب بود. غذای زندانیان مناسب بود و مرکب از ۷۵۰ گرم نان و سوپ و برنج و مقداری گوشت بود.^۳

جدول ۳-۱ مقدار غذای زندانیان به ازای هر نفر

شرح	کمیت مقدار لازم
هر وعده غذا	۱۵۰۰ کالری
فضای لازم برای صرف غذا	یک متر مربع
فضای آشپزخانه متمرکز	۸۵٪ متر مربع

بند سوم: لباس زندانیان

تا اواخر نیمه ی اول قرن حاضر یعنی به سال ۱۳۴۷ هیچ گونه توجه خاصی به لباس زندانیان نشده است و در این سال در آیین نامه های زندان ها مقرر گردید که هر زندانی اعم از محکوم یا بازداشتی مکلف است که در مدت اقامت در زندان ملبس به لباس مخصوص زندانیان باشد، رنگ و فرم لباس زندانیان نسبت به نوع محکومیت فرق می کند به طور کلی رنگ لباس

^۱ رویه ی عملی در زندان ص ۸۳

^۲ علم اداره ی زندان با رژیم پنی تانسیر، ص ۳۲۹

^۳ همان ص ۲۳۱

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

۷۷۸۶-۲۹۸۰-ISSN

بازداشتی ها طوسی سیر و رنگ لباس محکومان سرمه ای قهوه ای ، فرم لباس در مردان کت و شلوار و در زنان پیراهن و روپوش است. زندانی اعم از بازداشتی یا محکوم به محض ورود زندان و پس از استحمام؛ البسه ی شخصی خود را تحویل و باید لباس زندان را بپوشند. با اجازه ی رئیس زندان، زندانیان می توانند بر حسب ضرورت بهداشتی از البسه زیر شخصی یا لباس های اضافی و یا کمرست طبی استفاده نمایند مشروط بر اینکه وضع و فرم لباس مخصوص زندان تغییر شکل پیدا نکند.

آیین نامه ی سال ۵۴ رنگ و شکل لباس زندانیان را به شرح زیر عنوان کرده بود:

- بازداشتی ها- بلوز و شلوار تابستانی و زمستانی به رنگ طوسی سیر ساده

- محکومان - بلوز و شلوار تابستانی و زمستانی به رنگ آبی سیرس ساده

- معتادان - بلوز و شلوار تابستانی و زمستانی به رنگ قهوه ای ساده

- زنان - پیراهن و شلوار تابستانی و زمستانی در صورت اقتضا روسری به رنگ نیلی روشن ساده

- جوانان (از ۱۹ تا ۲۵سال)- بلوز و شلوار تابستانی و زمستانی به رنگ طوسی روشن ساده

لباس زندانیان که به طور رایگان و بدون اخذ هیچ گونه وجهی به زندانیان داده می شد عبارت بود از: سالیانه دو دست زیرپوش، پیراهن و زیر شلوار، دو جفت جوراب، یک جفت کفش کار، یک دستمال، یک حوله در صورت اقتضاء دو روسری برای زنان

دو دست لباس تابستانی، شلوار و بلوز جلو باز یقه بسته و نازک برای مردها - پیراهن و شلوار برای زن ها، ماهانه یک بسته نوار بهداشتی و یک بسته پنبه برای مصرف بهداشتی برای هر زن زندانی
۱ استفاده از بند شلوار و کمر بند و کراوات و چادر در زندان به کلی ممنوع است (۱ استفاده از چادر نماز برای بانوان تنها در موقع خواندن نماز جایز خواهد بود)

به روی تکه های لباس زندانیان باید شماره ی مخصوص را با مرکبی که رنگ آن پس از شستشو زایل نگردد، نوشته شود که در کارگاه های لباسشویی زندان ها تفکیک و تحویل لباس ها از روی این شماره به صاحبان آن امکان پذیر باشد.

در آیین نامه ی سال ۶۱ در مواد ۱۵۴ تا ۱۵۹ درست مواد آیین نامه سال ۵۴ را تکرار کرده است.

آیین نامه ی سال ۶۸ در ماده ی ۵۱ تفکیک بین بازداشتی و محکوم را به وسیله ی علامتی که در روی لباس آنان نصب یا منعکس می گردد، مشخص کرده است و لباس زندانیان را به شرح زیر بیان شده است.

ذکور: بلوز و شلوار تابستانی و زمستانی به رنگ طوسی سیر ساده

انات: مانتو و شلوار تابستانی و زمستانی و روسری به رنگ نیلی روشن و ساده

بالغین تا ۲۰ سال : بلوز و شلوار برای ذکور و مانتو و شلوار و روسری بزرگ برای انات، تابستانی و زمستانی به رنگ آبی

روشن ساده

و البسه اطفال عبارت بود از بلوز و شلوار برای پسران و مانتو و شلوار و روسری برای دختران تابستانی و زمستانی به رنگ

سبز روشن ساده

چنانچه از نظر گذشت مطابق قوانین بین المللی و حتی تا پیش از آن آیین نامه ی سال ۶۸ در قوانین ایران لباس زندانیان به صورت رایگان به آن ها داده می شد؛ اما تبصره ی ماده ی ۵۱ که در آیین نامه ی سال ۶۸ آمده است بیان کرده است که زندانیان می توانند با امکانات خود لباس های ذکر شده در آیین نامه را از فروشگاه زندان تهیه نمایند.

لباس زندانیان در آیین نامه ی سال ۷۲ عبارت بود از بلوز و شلوار تابستانی و زمستانی به رنگ طوسی منقوش به آرم سازمان - مانتو و شلوار تابستانی و زمستانی و روسری بزرگ به رنگ طوسی منقش به آرم سازمان، متهمان و محکومان به وسیله ی علامتی که در روی لباس آنان نصب و یا منعکس می گردد مشخص می شود. تهیه ی علامت و یا آرم و فرم دوخت لباس به عهده ی سازمان است.

زندانیان مجاز هستند در زندان تنها از لوازم شخصی و اشیاء شخصی زیر استفاده نمایند در غیر این صورت طبق نظر شورای انضباطی با آن ها برخورد خواهد شد. کتاب و نشریات مجاز، مسواک و خمیردندان، جای صابونی غیرفلزی، صابون و شامپو ابرحمام، شانه ی غیرفلزی، دو عدد حوله ی کوچک، دو جفت جوراب، لباس زیر بنا بر ضرورت بهداشتی، نوسخت افزار، کاغذ، پاکت، مداد و خودکار، عینک طبی و لوازم بهداشتی دیگر با اجازه ی بهداری زندان، ناخن گیر فاقد چاقو، ماشین اصلاح دستی، به استثنای لوازم نگهداری و استفاده از اشیاء دیگر موکول به پیشنهاد زندان و تصویب مدیر کل استان است.

ماده ی ۶۸ آیین نامه ی مصوب ۱۳۸۰ بیان می دارد که پوشیدن لباس مخصوص زندانی الزامی نیست مگر به تشخیص رئیس زندان

تبصره - در مواردی که پوشیدن لباس مخصوص زندان الزامی باشد رنگ و شکل لباس زندانیان در سراسر کشور متحدالشکل بوده و بر حسب فصول و مناطق مختلف و چگونگی و میزان آن از سوی سازمان تعیین خواهد شد. در این گونه موارد زندانیان می توانند با کسب اجازه از رئیس زندان بر حسب ضرورت پزشکی و بهداشتی از البسه ی زیرشخصی و یا لباس اضافی و کرست طبی استفاده نمایند و این نبایدوضع و شکل لباس مخصوص زندان را تغییر دهد.

آیین نامه ی سال ۸۰ تراشیدن موی سر و پوشیدن لباس فرم زندان حذف گردید این امر برای جلوگیری از فرار زندانیان صورت پذیرفت. سید مرتضی بختیاری رئیس پیشین سازمان زندان های کشور از سوی رئیس در خصوص این آیین نامه می گوید:

در سال ۸۰، آیین نامه زندان ها در زمینه تراشیدن موی سر و پوشیدن لباس مخصوص برای زندانیان حذف شد و حضرت آیت الله شاهرودی چندی پیش دستور دادند به علت اینکه این امر موجب تحقیر زندانی می شود، لباس زندانیان جمع آوری شود وی در پاسخ به سوال خبرنگار مبنی بر این که در دستور مربوط به دو ماده ۵۶ و ۲۰۵ آیین نامه، برخی از مجرمان مستثنی بودند گفت: با توجه به دستور اخیر رئیس قوه قضاییه این استثنائات نیز از بین می رود و با آنان مانند سایر مجرمان برخورد می شود و در مورد ماده ی ۲۲۲ آیین نامه نیز بیان داشتند که در هنگام اعزام یا انتقال نیز دیگر الزامی وجود ندارد. مورخ ۸۲/۹/۱۵ در خصوص منع پوشیدن لباس یک شکل زندانیان، شورای برنامه ریزی نشست فوق العاده ای تشکیل داد و مفاد ذیل مورد تصویب کلیه ی اعضای این شورا قرار گرفت:

الف- از تاریخ تصویب این مصوبه نه تنها هیچ گونه الزام و ضرورتی برای پوشیدن لباس یک شکل مخصوص زندانی برای زندانیان در داخل زندان ها، بازداشت گاه ها، اردوگاه ها، کانون های اصلاح و تربیت و سایر مراکز وابسته به سازمان زندان ها نمی باشد بلکه جمع آوری آن ها با ابلاغ این مصوبه به عنوان دستورالعمل اجرایی تلقی خواهد شد.

تبصره - این مصوبه مشمول زندانیان نسوان نیز می باشد.

ب: در موارد نقل و انتقال زندانیان از محلی به محل دیگر و نیز در اعزام و بدرقه مشارالیه به مراجع قضایی، محاکم مراکز درمانی و سایر اماکن از پوشیدن لباس فرم متحدالشکل به زندانیان خودداری گردد.

بند چهارم: بهداشت زندانیان

در سال ۱۳۴۷ آیین نامه ای در خصوص بهداشت فردی زندانیان تصویب گردید که این آیین نامه جهت حفظ سلامت و تندرستی زندانیان به مفاد ذیل اشاره داشت:

«به منظور حفظ سلامتی و تندرستی زندانیان هر زندانی اعم از زن و مرد به هنگام ورود به زندان بایستی دوش گرفته، موی سر کوتاه شود و پس از استحمام و نظافت کامل بدن و گرفتن ناخن ها، ملبس به لباس زندان گردد برای رعایت نظافت و اصول بهداشتی، به زندانی باید دست کم در هفته یک بار اجازه ی حمام داده شود. کارگران کارگاه ها یا آن هایی که مأمور خدمات عمومی زندان می شوند می توانند پس از فراغت از کار دوش بگیرند»

در ادامه ی این آیین نامه ضمن حفظ بهداشت فردی به منظور حفظ سلامت محیط زندان و بهداشت عمومی زندانیان به مفاد دیگری اشاره نموده است:

«موی سر باید دست کم ماهی یکبار اصلاح شود و زندانیان بایستی صورت خود را با ریش تراش باطری دار و یا در آرایشگاه زندان، لااقل هر سه روز یکبار اصلاح نمایند افزون بر رعایت مقررات اصول بهداشت عمومی بایستی محل سکونت و محل کار و محل استراحت زندانیان و محوطه زندان پاک و تمیز بوده و همه روز نظافت به عمل آید و برای از بین بردن حشرات موذی، بویژه پشه، مگس و شپش هر هفته یا پانزده روز بایستی محوطه زندان و خوابگاه ها و غیره گندزایی شود. در اجرای روش های اصلاحی و تربیتی بایستی زندانیان را به رعایت نظافت و مرتب و منظم بودن عادت داد»

در آیین نامه ی سال ۵۴ مواد فوق تکرار شده بود و آیین نامه ی سال ۶۱ حکم کرده بود که گرمابه، مستراح ها و دستشویی زندان باید همیشه تمیز و نظیف باشد و به اندازه ی کافی دوش سرد و گرم در دسترس زندانیان گذاشته شود تا بتوانند با توجه به فصول سال حداقل در هفته یک بار استحمام نمایند در آیین نامه ی سال ۶۸ بخش دوم را به نظافت و بهداشت شخصی زندانیان اختصاص داده بود. ماده ی ۶۹ در این آیین نامه مقرر می داشت؛ هر زندانی محکوم مرد به هنگام ورود به زندان تا پایان تحمیل کیفر مکلف است موی سر خود را نمره ی ۴ اصلاح متناسب نماید.

تبصره - هر فرد بازداشتی چنانچه دوران بلاتکلیفی وی از دو ماه تجاوز نماید مشمول مقررات ماده ی فوق خواهد بود. ماده ی ۱۳ م صوب ۷۲ نیز این امر را تصریح کرده بود تنها این جمله را اضافه داشت که اگر در حکم مقام قضایی خلاف این تصریح شده باشد زندانی مکلف نیست موی سر خود را با نمره ی ۴ بزند در سال ۸۰ این ماده را تغییر دادند و ماده ی ۱۰۵ حکم کرد که تراشیدن موی سر زندانی الزامی نیست مگر به موجب رأی مرجع قضایی یا در جرایم معینه ی ابلاغی از سوی سازمان.

همانطور که پیشاپیش در قسمت لباس زندانی ذکر شده طبق دستور اخیر رئیس قوه قضائیه، وی سر با موه ی ۴ الزامی نمی باشد در موارد استثناء نیز حذف گردیده است.

بیانیه ی جهانی حقوق بشر در ماده ی ۲۵ و تصریح می کند:

هر کسی این حق را دارد که خود و خانواده اش از سطح مطلوبی از سلامتی جسمی و روحی برخوردار باشد.

در قاعده ی ۲۲ RMT آمده است:

۱- هر زندانی باید حداقل از خدمات پزشکی حاذق برخوردار باشد این پزشک باید با روان درمانی نیز آشنا باشد. خدمات پزشکی باید طی روابط تنگاتنگی با اداره ی عمومی خدمات بهداشتی منطقه یا کشور سازماندهی شود این خدمات باید شامل بخش روان درمانی برای تشخیص و در صورت لزوم معالجه ناهنجاری های روانی باشد.

۲- برای بیمارانی که نیاز به مراقبت های ویژه دارند باید امکان انتقال آنان به زندان های تخصصی و یا بیمارستان های شهری پیش بینی شود. زمانی که معالجات در داخل زندان صورت می گیرد، زندان مذکور باید مجهز به ابزارآلات و

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

۷۷۸۶-۲۹۸۰-ISSN

فرآورده های دارویی باشد تا امکان مراقبت و معالجه ی مناسب برای زندانیان بیمار فراهم آید و پرسنل پزشکی نیز باید مهارت حرفه ای لازم را کسب کرده باشند.

۳- هر زندانی باید بتواند از مراقبت های یک دندانپزشک حاذق برخوردار باشد.

در دهه های اخیر خط مشی و دستورالعمل های ارشادی - اجرایی سازمان زندان ها بر آن بوده است تا بیان نماید که زندانی تنها با محدودیت زندان و جدایی از جامعه را متحمل گردد و از هر نوع کیفر دیگری در خصوص او اجتناب گردد. در دستورالعمل ارشادی - اجرایی سازمان زندان ها که در تاریخ ۶۸/۱۲/۱۴ اعلام گردیده چنین آمده است «این که مجرم صرفاً در اختیار مقام و مرجع قضایی است اگر قاضی مجرمی را به زندان محکوم کرد تنها باید محدودیت زندان و جدایی از جامعه را تحمل کند و از هر نوع کیفر دیگر نظیر ترش رویی و پرخاش، تحقیر، خشونت، به کار بردن الفاظ سبک و رکیک، سخت گیری و خدای ناخواسته ضرب و شتم درباره ی او الزاماً باید اجتناب ورزید»^۱ البته در سال ۱۳۰۷ نظام نامه ای به تصویب رسید که مواد ۲۳، ۲۴ و ۲۵ آن به بهداشت زندانی اختصاص داشت در سه ماده ی یاد شده چنین آمده است:

ماده ی ۲۳: «برای محبوسان یا توقیف شدگان مریض باید رژیم مخصوصی اتخاذ شود ترتیب مریض خانه ها و اطباء و پرستاران محبوس ها به موجب نظامنامه ی داخلی محبوس معین خواهد شد»

ماده ی ۲۴: هرگاه حالت مریض انتقال به مریض خانه خارجی را ایجاب کند اجازه ی انتقال باید در تهران به امر رئیس کل تشکیلات نظمیه و در خارج به امر رئیس نظمیه محل به عمل آید ولی اجازه ی انتقال باید نسبت به محکومان در ظرف یک هفته و نسبت به مظنونان یا متهمان در ظرف ۲۴ ساعت از تاریخ صدور به اطلاع مدعی العموم محل برسد.

ماده ی ۲۵: «هرگاه انتقال به مریض خانه خارج بدون لزوم یا از نقطه نظر تسهیل و ارفاق شده باشد مدعی العموم محل باید مراتب را به اطلاع وزیر عدلیه برساند»

در سال ۱۳۵۴ نیز آیین نامه ای مصوب گردید که ماده ی ۱۸۸ آن بیان می داشت:

«بهداری زندان مکلف است برای پیشگیری از سرایت بیماری واگیر مخصوصاً آمیزشی و سل اقدام و با استفاده از همکاری و کمک های مالی و حتی انجمن ها و ادارات تابعه وزارت بهداشت نسبت به تهیه ی محل و دارو برای درمان کامل بیماران و معتادان به مواد مخدر یا الکل اهتمام نماید» از زندانی تازه وارد باید معاینه و آزمایش های پزشکی به عمل آید. هرگاه زندانی تازه وارد نسخه یا دارویی همراه داشته باشد بایستی اخذ و در اختیار پزشک زندان گذارده شود زندانی باید در حضور پزشک یا پزشک یار دارو مصرف کند.

در این آیین نامه همچنین در خصوص پزشکان زندان و خدمات آنان به زندانیان آمده است: پزشک زندان در صورت ضرورت زندانی بیمار را در بیمارستان زندان بستری خواهد کرد. صدور گواهی پزشکی برعهده پزشکی قانونی می باشد معالجه ی بیماری های دهان و دندان از وظایف بهداشتی زندان است در هر زندان باید حداقل یک نفر روانپزشک متخصص بیماری های روانی، یک نفر پزشک عمومی و یک نفر دندان پزشک و پزشک یار پرستار کافی با تجهیزات و وسایل کمک های اولیه فوری و درمانی و در زندان زنان یک نفر متخصص بیماری های زنان همیشه آماده به کار باشد. رئیس بهداشتی موظف است همه روز اول وقت اداری از کلیه ی زندانیان بیمار که در بیمارستان زندان بستری هستند عیادت نماید. در سال ۱۳۶۱ در تبصره ی ماده ی ۱۸۸ مفاد تجدیدی به قوانین گذشته افزوده شد که شرح آن بدین گونه است:

^۱ دستورالعمل ارشادی - اجرایی سازمان زندان ها، به تاریخ ۶۸/۱۲/۱۴ به شماره ی ۲۸۱-۳۵۸/م/۲۷

«شورای سرپرستی مکلف است در حد امکان نسبت به بیمه‌ی درمانی زندانیان اقدام نماید و در صورت احساس کسالت آن را به افسر نگهبان اطلاع دهد. در آیین نامه‌ی سال ۶۸ مقرر شد که هر زندانی به محض کسالت جریان را به مسئول امور نگهبانی اطلاع دهد و ماده‌ی ۷۹ بیان می‌داشت که سازمان زندان می‌تواند در صورت لزوم نسبت به بیمه‌ی درمانی زندانیان یا قرارداد با بهداشت و درمان اقدام نماید. ماده‌ی ۸۱: در صورت فوت زندانی، رئیس زندان مکلف است مراتب را فوراً به دادسرای عمومی محل و پزشک قانونی و دادیار ناظر زندان اعلام نماید.

ماده‌ی ۱۰۹ مصوب ۷۲ مقرر می‌داشت که هزینه‌ی درمان عوارض و بیماری‌هایی که ضرورت یا فوریت درمان ندارد یا در اثر تقصیر ناشی شده است به عهده‌ی زندانی یا مقصر می‌باشد.

در موارد ضروری خروج زندانی از زندان برای معالجه بایستی با تأیید بهداری زندان و اجازه‌ی رئیس زندان و موافقت مرجع قضایی مربوطه باشد. در موارد فوری با تأیید پزشک و اجازه‌ی رئیس زندان منتقل می‌شود و مراتب به مرجع قضایی در اسرع وقت کتباً اعلام می‌شود.

فصل دوم از آیین نامه‌ی سازمان زندان‌ها مصوب ۸۰ یعنی مواد ۶۶ و پس از آن به امور داخلی، برنامه‌های روزانه، تغذیه و به ویژه بهداشت اختصاص یافته نسبت به این امر افزون بر لزوم حفظ بهداشت روانی زندانیان که در مواردی چون ماده‌ی ۷۳ (لزوم سکوت پس از خاموشی) ماده‌ی ۷۴ (ممنوعیت مشاجره، آواز خواندن با صدای بلند و ...) و ماده‌ی ۷۸ (بازرسی ماهانه لوازم زندان) مورد حکم قرار گرفته، ماده‌ی ۹۸ آیین نامه مقرر می‌دارد: «بهداری زندان مکلف است حداقل ماهی یک بار نسبت به تست پزشکی کلیه زندانیان اقدام نماید» ماده‌ی ۹۹ آیین نامه نیز، در شق اخیر خود لزوم اعزام بیمار به بیمارستان‌های خارج و شرایط آن را تعیین می‌کند. ماده‌ی ۱۰۶ آیین نامه، بهداری زندان را مکلف به پیشگیری و درمان بیماری‌های واگیردار می‌کند و در ماده‌ی ۱۰۷ آیین نامه، معاینه کامل زندانی تازه وارد مورد حکم قرار گرفته است.

در مواد ۱۰۸، ۱۰۹، ۱۱۰، ۱۱۱، ۱۱۲، ۱۱۳، ۱۱۴ لزوم درمان زندانیان و عهده دار شدن هزینه‌ی درمان آنها توسط سازمان زندان‌ها مورد حکم قرار گرفته و در ماده‌ی ۱۱۶ آیین نامه سازمان، به تکلیف رئیس بهداری زندان به عیادت همه روزه و اول وقت وی از کلیه‌ی زندانیان بیمار و حاصل اطمینان از حسن مراقبت پزشکان و پرستاران نسبت به معالجه و تغذیه‌ی صحیح بیماران، اشاره شد و این امر مورد حکم قرار گرفته است.^۱

فصل سوم: بررسی طبقه بندی، اشتغال و ارتباط زندانیان

گروه‌های مختلف زندانیان باید در زندان‌های مجزا و یا بخش‌های یک زندان نگهداری شوند و این امر با توجه به جنسیت، سن، سابقه‌ی کیفری، علت حبس و مقتضیات رفتار با آنان باید صورت گیرد و همچنین یکی دیگر از حقوق زندانیان، بحث اشتغال، کار زندانی و ارتباط زندانی با دنیای بیرون و خانواده خود می‌باشد که در این فصل به بررسی موارد طبقه بندی، اشتغال و ارتباطات زندانی می‌پردازیم.

^۱ حقوق بشر در نظام کیفری و زندان‌ها ص ۷۶

مبحث اول: طبقه بندی زندانیان

بند اول: طبقه بندی زندانیان در فقه و اسلام

زندانیان نیز مانند بسیاری از مسایل اجتماعی در شریعت اسلام با تمامی ویژگی هایش با آنکه قانون تدوین شده ی ویژه ای ندارد ولی مقررات آن از مجموع احکامی که در این مورد وارد شده است به خوبی قابل دریافت است مثلاً کودک را به خاطر تأدیب یا مرد و زن بزرگسال را به منظور اجرای حد ، زندانی می نماید؛ آیا آن ها با هم در یک جا نگهداری میشوند و یا لازم است به طور جداگانه محبوس شوند؟

میشل فوکو نیز در این خصوص می گوید: می توان گفت کسی که با شریعت سروکاری دارد می داند که شریعت با اهتمام کامل، از فساد و کار حرام جلوگیری می نماید. و فقهای مسلمین در باب مقدمه ی واجب و حرام داد سخن داده و ثابت کرده اند که مقدمه ی کار حرام باشد، نامشروع و حرام است.^۱

«بنابراین باید گفت چنانچه حبس کردن بچه ی خردسال با مرد بزرگسال در یک جا قرار دادن زن و مرد منجر به فساد و حرام گردد بدون شک حرام خواهد بود باید برای هر یک از اصناف زندانیان محل مخصوصی معین شود تا جمع کردن آنان در یک جا منجر به فساد و حرام نگردد. افزون بر این ها در روایت وارد شده است که رسول اکرم (ص) مرد و زن را به طور جداگانه حبس کرده اند»^۲

«زندانیان به این صورت که ما می بینیم که متهم و یا مجرم را در یک مکان تنگ زندانی می کنند، در زمان پیغمبر و عهد ابوبکر نبوده بلکه در آن دوران زندان عبارت بود از بازداشت شخص و جلوگیری او از تصرفات آزاد ولی اسیران جنگی در حظیره ای که در کنار مسجد ساخته می شد، نگهداری می شدند. چون در زمان عمر تعداد جمعیت رو به ازدیاد نهاد، زندان واژه ای جهت نگهداری افراد خطاکار در نظر گرفته شد از اینجا معلوم می شود که رسول اکرم (ص) محل مخصوصی را برای زندان زن ها در نظر گرفت و چون وضع مالی مسلمان ها مساعد نبود ناگزیر گوشه ای از مسجد را برای این منظور تعیین کرد. پس از آن که نیاز در این مورد بیشتر شد مسلمان ها ناچار ساختمانی را جهت حبس کردن افراد خطاکار اختصاص دادند و در پرتو احکام و شریعت و عمل پیغمبر است که می بینیم فقها به صراحت فتوی می دهند که زندان زنان با مردان و نیز زندان کودکان با بزرگسالان باید از هم جدا باشد که برخی از آن فتاوی را در اینجا ذکر می کنیم.

زندانیان زن ها باید از زندان مردها جدا باشد همانگونه که افراد کم سن و سال نباید با اشخاص بزرگسال در یک جا زندانی شوند تا از این راه فتنه ای به وجود نیاید. احیاناً از تعبیر برخی از فقها معلوم می شد که جایی که اطفال در آنجا نگهداری می شوند نباید زندان نامیده شود. اطفال اگر مشمول تعزیر شوند باید به عنوان تأدیب باشد همانطور که حبس کردن آنان نیز باید به عنوان کیفر نباشد باید زندان مرد از زندان زن و بچه از بزرگسال جدا باشد. مطالبی که در مورد زندان بیان شد از نظر خود زندانی مطرح شده بود»^۳

اما از نظر جرمی که شخص به خاطر آن به زندان می رود، باید توجه داشت که ثابت شده است که بعضی زندانیان کسانی هستند که با گناه ممارست دارند و سعی می کنند که انحراف اخلاقی خود شان را در میان کسانی که برای نخستین بار به

^۱ احکام زندان در اسلام، ص ۲۲۶

^۲ همان ص ۵۶

^۳ احکام زندان در اسلام ص ۲۲۷

زندان افتاده اند و یا به خاطر نپرداختن بدهی و یا خطاهایی که از طبیعت فاسد سرچشمه نمی گیرد و محبوس شده اند نشر بدهند.

قابل تردید نیست که شریعت اسلامی از باب امر به معروف و نهی از منکر و برای اینکه خطاکاران حرفه ای از نظر خطا باز مانند از این گونه آمیزش ها جلوگیری کنند و در آن مورد روایات زیادی وارد شده است که به شدت از مصاحبت اشرار و رفیقان بد منع کرده اند از آن روایات به طور صحیح استفاده می شود که از هر نوع آمیزش که منجر به فساد گردد باید ممانعت شود و افزون بر آن چون اینگونه اختلاط ها راهی به سوی فساد است باید آن راه بسته شود و همانطور چون مصاحبت های آنچنانی مقدمه ای بر منکرات و محرمات است و در جای خودش ثابت شده است که مقدمه حرام، حرام است و ما در اسلام دلیلی پیدا نمی کنیم که از صنفی کردن زندان ها جلوگیری نماید بلکه زندان این کار را به منظور ممانعت از فساد واجب می داند^۱

بند دوم: طبقه بندی زندانیان در حقوق بین الملل

قاعده ی ۸ قواعد حداقلی ها (RTM) بیان می دارد: گروه های مختلف زندانیان باید در زندان های مجزا و یا بخش های یک زندان نگهداری شوند و این امر با توجه به جنسیت، سن، سابقه ی کیفری، علت حبس و مقتضیات رفتار با آنان باید صورت گیرد بدین ترتیب:

- الف. مردان و زنان باید در صورت امکان در زندان ها مجزا از هم حبس شوند در زندان هایی که هم مردان و هم زنان نگهداری می شوند مجموعه ی اماکن مربوط به زنان باید کاملاً مجزا باشد؛
- ب: زندانیان متهم باید جدا از محکومان نگه داشته شوند؛
- ج: افرادی که به خاطر بدهکاری زندانی شده اند و محکومان به حبس های مدنی و غیر جنایی باید از زندانیان مجرم جدا شوند؛
- د: جوانان زندانی باید جدا از بزرگسالان نگهداری شوند.

نتیجه:

براساس آموزه های اسلامی رعایت حال زندانیان و توجه به آسایش آنان و اظهار عاطفه نسبت به آن ها، امری ضروریست. هدف زندان این است که انسانیت زندانی از نو بیدار شود و بنای شایسته جدیدی در زندگی او به وجود بیاید. بر اساس تعالیم اسلامی و به تبع قوانین ایران اسلامی باید ساختمان زندان دارای تسهیلات رفاهی باشد و زندانی را از سرما و گرما محفوظ نگاه دارد و او در آنجا احساس راحتی کند

چیز دیگری که در اهتمام به زندانی و رعایت حال او بیش تر جلوه می کند، این است که اکثر فقها در مورد آداب قاضی توافق نظر دارند که بر او واجب است که به مجرد وارد شدن به یک شهر، کارش را به تفحص از حال زندانیان شروع کند و در پرونده آن ها نظر نماید و به آزاد کردن کسی که برای حبس او موجبی وجود ندارد، فوراً اقدام نماید، تا احدی قربانی مسامحه کاری او نگردد.

از منظر قوانین مربوط به زندانی در ایران؛ در زندان، تعلیم و تربیت زندانی، توجه به بعد اخلاقی، شغل آموزی و گاهی سواد آموزی، انجام کارهای اقتصادی برای خود و دولت، مرخصی و اجازه برای ارتباط با خانواده، حفظ شئون خود و خانواده، تعلیم و تعلم و استفاده های دیگر مورد توجه قرار گرفته است. همچنین برخورد مردم در خارج از زندان و برخورد دولت با زندانیان باید حساب شده باشد. بحث عبرت آموزی، زمینه سازی برای آزادی و... از جمله بحث هایی هستند که پیرامون زندان در قوانین موضوعه قابل طرح و بررسی است.

^۱ پیشین ص ۲۲۸

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

۷۷۸۶-۲۹۸۰-ISSN

آنچه به اختصار باید بیان گردد، عبارت است از این که: زندان از منظر حقوق دارای فلسفه‌ها و انگیزه‌های معقولی است و از این منظر زندان مورد تأیید عقلاء و شرع می‌باشد و در برخی موارد زندان یک ضرورت اجتماعی محسوب می‌گردد، منتها در کنار آن باید به زندانی به عنوان یک انسان نگریست و تلاش گردد تا زندانی، انسانیت خود را باز یابد و مجدداً به جامعه برگردد. لذا از ابتدا تا ترخیص، زندانی دارای حقوقیست که بر اساس شرع در حقوق موضوعه ایران به این امور توجه شده و برای هر بخش قوانین خود را وضع نموده است که البته این سخن به معنای کافی بودن یا عدم نقصان در اجرای قوانین نیست.

منابع:

قرآن کریم

- (۱) آشوری، محمد، جایگزین های زندان یا مجازات های بینابین، نشر گرایش چ سوم، ۱۳۸۹
- (۲) الرازی، ابوجعفر، اصول کافی ترجمه ی شیخ محمد باقر کمره ای انتشارات اسد، ج ۵، ۱۳۸۰
- (۳) بولک برنارد، کیفرشناسی، ترجمه ی علی حسین نجفی ابرندآبادی، انتشارات مجد ۱۳۹۰
- (۴) تاج زمان، دانش، حقوق زندانیان و علم زندانها، نشر دانشگاه تهران، ۱۳۶۸
- (۵) پراول، ژان تاریخ اندیشه های کیفری، ترجمه علی حسین نجفی ابرندآبادی، تهران، انتشارات دانشگاه شهید بهشتی با همکاری موسسه نشر یلدا، ۱۳۸۸
- (۶) حر عاملی، محمد بن حسن، وسایل الشیعه، انتشارات مکتبه الاسلامیه ج ۱۲، ۱۳۸۱
- (۷) دانش، تاج زمان، حقوق زندانیان و علم زندانها، انتشارات دانشگاه تهران، شهریور ماه ۱۳۸۹
- (۸) دانش، تاج زمان، اصول علم زندان ها، انتشارات دانشگاه تهران، بهمن ماه ۱۳۸۹
- (۹) جعفری لنگرودی، محمدجعفر، ترمینولوژی حقوقی انتشارات گنج دانش، چاپ هفتم ۱۳۸۹
- (۱۰) دانش پژوه، مصطفی، مقدمه علم حقوق، پژوهشگاه حوزه، قم، ۱۳۹۰،
- (۱۱) رضائی، علی، معنای حق در نگاه اندیشمندان اسلامی، فصلنامه معرفت اسلامی، ش ۱، ۱۳۹۰.
- (۱۲) روت، مجیل، تاریخ عدالت کیفری، ترجمه ی ساناز الستی، نشر میزان، ۱۳۸۹ .
- (۱۳) سازمان اصطلاحات جزایی بین المللی، رویه ی عملی در زندان، مترجم رضا علی اکبریپور، انتشارات راه تربیت ۱۳۹۳
- (۱۴) سپهری، محمد، زندان از دیدگاه اسلام، سازمان تبلیغات اسلامی، ۱۳۸۸
- (۱۵) ساکت، محمدحسین، نهاد دادرسی در اسلام، موسسه آستان قدس رضوی، مشهد، ۱۳۶۵
- (۱۶) شمس، علی، حقوق زندانیان، چ دوم، انتشارات راه تربیت، ۱۳۹۱
- (۱۷) صدری کیوان، سیاست کیفری ایران در دوران انقلاب شاه و ملت، انتشارات دانشگاه ۱۳۷۹
- (۱۸) صلاحی، جاوید، کیفرشناسی، انتشارات آرش چاپ دوم، زمستان ۱۳۹۲
- (۱۹) صانعی پرویز، حقوق جزایی عمومی، ج ۱، گنج دانش ۱۳۹۲
- (۲۰) صادق اردستانی، احمد، زندان در اسلام، نشر محمد، قم ۱۳۹۰
- (۲۱) صافی، لطف الله، التحزیر، موسسه النشرالاسلامی، بی نا، بی تا
- (۲۲) طبسی، شیخ نجم الدین، موارد السجن فی النصوص و الفتاوی، مرکز النشر مکتب الاعلام الاسلامی
- (۲۳) علی آبادی، عیدالحسین، حقوق جنایی، ج ۲ چاپخانه بانک ملی ایران، ۱۳۸۸
- (۲۴) عباچی، مریم، حقوق کیفری اطفال (در اسناد سازمان ملل متحد) انتشارات مجد چاپ دوم ۱۳۹۲،
- (۲۵) کریانک ساک گیتی، چاپساری، حقوق کیفری بین المللی، ترجمه ی حسین آقایی جنت مکانی، انتشارات جنگل، جاودانه، ۱۳۸۷
- (۲۶) کی نیامهدی، مبانی جرم شناسی جلد ۲ انتشارات دانشگاه تهران ۱۳۸۷

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

۷۷۸۶-۲۹۸۰-ISSN

- ۲۷) گودرزی بروجردی، محمدرضا و الوندی، مظفر، حقوق بشر در نظام کیفری و زندان ها، انتشارات راه تربیت، چاپ دوم، ۱۳۹۱
- ۲۸) میرمحمدی، ابوالفضل، زندان و زندانی ا زدیدگاه اسلام، ترجمه ی ناصر باقری بیدمندی، نشر جنگل، ۱۳۸۹
- ۲۹) مانیوس راجر، فرانسیس پیتر، زندان ها در هزاره ی سوم، مترجم لیلا اکبری، انتشارات راه تربیت، چاپ نخست، ۱۳۸۱
- ۳۰) محمدی ری شهری، محمد، میزان الحکمه، ترجمه ی حمید رضا شیخی، ج ۸، رقم: دارالحدیث ۱۳۷۴
- ۳۱) مقریزی، ابوالعباس تقی الدین احمد، الخلط المقریزیه، قاهره، چاپ بولاق، ۱۳۴۷
- ۳۲) نوربها، رضا، زمینه حقوق جزای عمومی، تهران، نشر دادآفرین، ۱۳۹۲
- ۳۳) وائلی، احمد، احکام زندان در اسلام، ترجمه ی محمد حسن بکایی، نشر فرهنگ اسلامی، زمستان ۱۳۸۹
- ۳۴) هومنی، احد، زندان و زندانیان با رژیم پنی تانسیر انتشارات: دانشگاه تهران ۱۳۸۹-۱۳۹۰
- ۳۵) ساکت، محمد ح سین، نگر شی در تاریخ و حقوق زندان در حقوق اسلام پیش از تدوین، مجله ی قضایی و حقوقی دادگستری شماره ی ۳۸، ۱۳۸۵
- ۳۶) گودرزی بروجردی، محمدرضا؛ جوانفر ع، نارسایی های زندان مجله ی تخصصی دانشگاه اسلامی رضوی سال سوم شماره ی نهم و دهم ۱۳۹۰
- ۳۷) طباطبایی، محمد تقی، زندان های ایران، پایان نامه ی تحصیلی، دانشگاه تهران ۱۳۳۴
- ۳۸) موسوی تومتری، سید افشین، حبس و توقیف غیرقانونی در حقوق کیفری ایران، پایان نامه ی کارشناسی ارشد حقوق جزا و جرم شناسی، ۱۳۸۰
- ۳۹) - مجموعه قوانین ۱۳۷۵ قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲ انتشارات: روزنامه رسمی ایران